

V UPOMÍNKU ČECHŮ V CHORVATSKU: ANALÝZA KRAJANSKÉHO PAMÁTNÍKU Z POČÁTKU 20. STOLETÍ

Jana Kočí, Václav Kočí

1 Úvod

Česká menšina v Chorvatsku představuje největší krajanskou komunitu v jihovýchodní Evropě, byť její početnost co do oficiálních statistik plynoucích ze sčítání obyvatelstva dlouhodobě klesá.¹ Dnes však stále můžeme hovořit o počtu cca 10 tisíc potomků českých exulantů přicházejících do prostoru Slavonie od konce 18. století,² kteří se i po dvou stech letech přítomnosti za hranicemi vlasti hlásí k české národní identitě.

Schopnost rezistence vůči úplné asimilaci Čechů v Chorvatsku budí oprávněnou pozornost českých badatelů, avšak dosud jsou poznatky roztrženy do několika studií či dílčích kapitol obecněji koncipovaných monografií.³ Pozornost odborné veřejnosti by si zasluhovaly ve stejné míře rovněž krajanské práce, jejichž námět obvykle směřuje do historické, etnografické či jazykovědné oblasti. Přestože se nejedná o díla ryze odborná, představují z našeho pohledu významný pramen pro studium minulosti i současnosti krajanské komunity v Chorvatsku z hlediska dlouhého času. Jedná se především o tiskovou produkci krajanského nakladatelství Jednota se sídlem v Daruvaru.⁴ Město Daruvar je pak také centrem administrativním, neboť zde má sídlo Svaz Čechů v Republice Chorvatsko, stejně jako i společensko-kulturním ohniskem krajanského života.

Sami krajané si uvědomují svou výlučnost a usilují o podporu a zachování české identity v chorvatském prostoru. Vedle pravidelných i jedno-

¹ Zpracování a vydání studie bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2016 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Autoři studie jsou doktoranty Katedry historie FF UP v Olomouci.

² Ve větším počtu přicházeli migranti z českých zemí až do třicátých let 20. století.

³ VACULÍK, Jaroslav: *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009; BROUČEK, Stanislav a kol.: *Migrace z české republiky po roce 1989 v základních tematických okruzích*. Praha 2017; KOKAISL, Petr a kol.: *Krajané: po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha 2009; JAKOUBEK, Marek a kol.: *Krajané: hledání nových perspektiv*. Červený Kostelec 2015.

⁴ Monografické práce, časopis Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek, ročenka Český lidový kalendář, týdeník Jednota aj.

rázových či výročních kulturních akcí, kdy je při veřejných manifestacích prezentována česká kultura,⁵ využívá Svaz Čechů také výstavní prostory pro dlouhodobější propagaci českého elementu v Chorvatsku.⁶ Důraz je vědomě i nevědomě kladen na kolektivní paměť Čechů v Chorvatsku a vědomí společné historie.⁷ Přítomné vitríny skýtají mj. pohled na staré tisky, které si s sebou Češi do slavonské oblasti přinesli, převážně modlitební knížky, ale také báje a pověsti. Mezi nimi jsme našli také krajanský památník, jehož analýza se stala předmětem této studie.

2 Fenomén památníků

Památníky, ve smyslu osobní knížky, „do které přátelé, známí atd. zapisovali svá jména na památku“⁸, jsou doloženy od 16. století. Jejich podoba se proměňovala, ale vlastní podstata spočívající v tom, že zápisy byly činěny na památku, zůstala zachována. Tento „pamětní“ aspekt je přítom při definicích památníků často opomíjen, když se omezuje na jejich charakteristiku z hlediska obsahového a formálního, totiž že se jedná o zápisy určené majiteli památníku a o knihu malých rozměrů. „Motiv paměti (a památky) přítom u těchto rukopisů hraje nikoli nevýznamnou roli.“⁹

Památníkem je v češtině označováno vše, co vzniklo proto, aby bylo na něco pamatováno, tedy pro paměť, pro upomínku. V širším významu patří mezi památníky také hmotné monumenty, v našem textu se však zaměřujeme na oblast písemných pramenů. V tomto smyslu lze užít rovněž dalších dvou termínů, a sice z latiny „alba amicorum“ nebo z němčiny „stambuch“.¹⁰

Pramenům osobní povahy, mezi nimi i památníkům, je dlouhodobě věnována pozornost, která je parciálně či komplexně soustředěna na rozmanité údaje, které tento typ pramene přináší. „O jejich poznání se dělí na jedné

⁵ Dožínky, etnoden v Ivanově sele, oslavy založení českých besed apod.

⁶ Čerpáno je mj. z pramenů uchovaných v archivu české menšiny při Svazu Čechů založeném roku 1984 za přispění místního historika Václava Herouta.

BLÁHA, Karel: *Přínos Václava Herouta ke zkoumání života české menšiny v Chorvatsku. Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek*, 33, 2015, s. 98.

⁷ Více o tomto tématu pojednáváme v kolektivní monografii BARTEČEK, Ivo – KOČÍ, Jana – KOČÍ, Václav a kol.: *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc 2017.

⁸ *Ottův slovník naučný* 19. Praha 1902, s. 128. Cit. dle RYANTOVÁ, Marie: *Památníky aneb stambuchy, to jest alba amicorum*. České Budějovice 2007, s. 99.

⁹ Tamtéž, s. 101.

¹⁰ Štambuch je pojem převzatý z němčiny, který se v českém prostoru používá pro památníky do 18. století. Srov. RYANTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 100.

straně tradičně literární věda a historie, na straně druhé kulturní antropologie, dějiny umění, současně i sociologie, psychologie a další obory včetně přírodních a dalších věd.¹¹ Těžiště zájmu pak sice spočívá v raném novověku, avšak stále více jsou odborným analýzám podrobovány také osobní dokumenty z 19. a potažmo i z 20. století.¹² Památník na jedné straně nese nepřímé informace o jeho majiteli, neboť se jedná o ego-dokument, který nám „dovoluje nahlédnout do niterného a svým způsobem neopakovatelného světa těch, kteří deníky a památníky vedli a uvedli je pro nás v druhý, badatelský život“.¹³ Na straně druhé nese cenné údaje o času a prostoru, v němž byl utvářen, v našem případě pak o prostředí chorvatských Čechů v první polovině 20. století. „Hledáme-li obohacující pohled minulosti a na minulost, pak to jsou prameny právě osobní povahy (příkladem deníky, památníky, intimní korespondence), které dokážou pootevřít neznámé a nepopsané – a navíc zaplní jeviště minulosti konkrétními osobami, kladnými a zápornými hrdiny, a s přihlédnutím k jejich prožitému zpřítomní minulé dění.“¹⁴ Z toho důvodu představují důležitý pramen pro poznání tzv. dějin každodennosti či dějin mentalit a s ohledem na to, že jsou od 19. století především výsadou ženského pohlaví, stávají se zásadním zdrojem rovněž pro dějiny žen či gender history.¹⁵ Při analýze krajanského památníku z počátku 20. století se zaměříme na dílčí aspekty, které pojednáme z hlediska dlouhého času (tj. dle zvyklostí napříč staletími) v komparaci s jejich konkrétním odrazem v analyzovaném rukopisu.

3 Analýza krajanského památníku

3.1 Motivace založení památníku

Význam zakládání památníků je obecně spatřován v několika rovinách. Založení památníku bylo jednak vedeno snahou uchovat si památku, vzpo-

¹¹ BARTEČEK, Ivo: Hledání původce pamětní knihy evropské malířské moderny. In: BARTEČEK, Ivo – KAVČÁKOVÁ, Alena: *Knihy výtvarných autogramů evropské moderny*. Olomouc 2015, s. 22.

¹² Srov. MAREŠOVÁ, Dana: *Památník slečny Zimmerové z let 1818–1837*. České Budějovice 2013 (nepublikovaná bakalářská práce).

¹³ BARTEČEK, I.: c. d., s. 22.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ LENDEROVÁ, Milena: *Úvodem*. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (eds.): *Osobní deník a korespondence. Snaha o reprezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 5.

mínku na své blízké, jednak potřebou ujistit se o vzájemném přátelství, o existenci určité sociální sítě a identifikaci vlastního postavení v ní. V pozdější době se mezi motivy dostává také módnost a potřeba vnější sebe prezentace. „Vlastním cílem založení a vedení každého štambuchu bylo získání co nejzajímavějších a nejpočetnějších záznamů, které by majiteli památníků připomínaly prožitá setkání s jeho přáteli či s různými významnými nebo méně významnými osobnostmi. Tyto záznamy byly velice individuální a každý představoval neopakovatelný příspěvek.“¹⁶

Vlastní motivaci k založení analyzovaného památníku lze pouze odhadovat. Již od poloviny 19. století dochází k zásadní proměně ve vedení památníků co do pohlaví majitelů, kdy je evidentní vymizení zájmu ze strany mužské populace, „byť ještě o půl století dříve patřilo mezi velmi rozšířené a oblíbené zvyklosti“.¹⁷ S ohledem na skutečnost, že majitelem analyzovaného rukopisu byla žena, i vzhledem k jeho dílčím obsahově-formálním charakteristikám, které odpovídají obecným rysům památníků v té době (těžiště v textových záznamech, převaha sentimentality), lze uvažovat o určité módnosti.

Problematická je rovněž identifikace samotného majitele, v našem případě majitelky památníku. Víme, že se jedná o ženu, která si v letech 1917–1935 vedla památník. Neznáme však ani její jméno, ani věk. Na druhou stranu víme, že kromě toho, že vedení památníků se stalo zájmem ženské části populace,¹⁸ se snižoval rovněž i věk majitelů. Na přelomu 19. a 20. století tvoří základnu majitelů mládež (cca od 12 let) a po polovině 20. století vedou památníky i děti mladší devíti let.¹⁹ Z toho důvodu bychom mohli usuzovat na narození majitelky památníku na samém počátku 20. století. Památník je uložen v Archivu české menšiny při Svazu Čechů v Republice Chorvatsku. Samotný archiv však dosud neprovádí systematickou evidenci. V daném památníku nacházíme volně vložený lístek s informací, že rukopis daroval jistý Dušan Labus z obce Kukunjevac (ležící nedaleko města Lipik v Požežsko-slavonské župě), a že se snad jednalo o vlastnictví jeho tety či babičky, konkrétně je uvedeno jméno Bártová z Pakracké Polany. Tuto domněnku nelze nijak potvrdit ani vyvrátit, pouze upřesnit s ohledem na indicie plynoucí z památníkových záznamů. V záznamu č. 21²⁰ je obsaženo věnování „Své milé Mař-

¹⁶ RYANTOVÁ, M.: c. d., s. 248.

¹⁷ BARTEČEK, I.: c. d., s. 26.

¹⁸ Nehledě na skutečnost, že se již nejednalo o výsadu šlechty, ale staly se součástí měšťanské kultury.

¹⁹ BITTNEROVÁ, Dana: *Dětský památník – příklad transmise a transformace kulturního fenoménu*. In: KUČERA, Miloš: *Transmise kultury a škola*. Praha 1998, s. 161–162.

²⁰ Jednotlivé záznamy byly pro potřeby studie očíslovány dle pořadí v rukopisu.

ce napsal...“ Jedná se sice o jediné přímé oslovení majitelky památníku, ale dostatečně autentické na to, abychom přijali tvrzení, že majitelka památníku byla křestním jménem Marie, či Marija. Záznamy, které by dále mohly napomoci odhalení její identity, jsou ty, v nichž je identifikován příbuzenský vztah k majitelce památníku. Zatímco záznam č. 2 vepsaný matkou je bez uvedení jména, záznamy č. 26 a 27, jejichž autorkou je jedna a táž osoba, totiž sestra majitelky památníku, jsou v tomto smyslu přesnější, kdy je zde uvedeno celé jméno Anna Viktorová, resp. Viktora v chorvatské variantě. Záznamy jsou vepsány s odstupem sedmi let, a vzhledem ke značnému posunu rukopisu lze vyvodit, že se nejedná o vyvdané, ale rodné příjmení, tedy že i majitelka památníku mohla být rozená Viktorová. K tomuto přesvědčení nás vede také skutečnost, že se dané příjmení v památníkových záznamech opakuje, a tedy že se jedná o přímé příbuzné majitelky památníku. Před námi tedy už neleží zcela anonymní rukopis, ale pamětní kniha Marie Viktorové, narozené v první dekádě 20. století.

3.2 Památník v časoprostorovém kontextu

Jak bylo uvedeno výše, analyzovaný rukopis byl zařazen mezi artefakty, které si čeští emigranti měli s sebou přinést ze své původní vlasti. Na základě analýzy jednotlivých záznamů však dospíváme spíše k názoru, že památník byl založen až na území dnešního Chorvatska. Jedny z prvních záznamů z léta 1917 jsou totiž umístěny do Záhřebu (č. 1 a 23) a do Sirače (č. 2, 24 a 56). Vůbec prvním záznamem z hlediska časového je pak již výše uvedený záznam č. 26, který je datován 9. března 1917 a který by mohl (i s ohledem na další záznamy) odhalovat konkrétnější motivaci vzniku památníku. Jedná se o záznam od sestry Anny Viktorové: „Z dalším žiti spomínám na krásné kvítí. Jak to poupě nevinné se usmívá tak i já na Tebe sestřičko v zpomínám. S vřelím pozdravem Anna Viktorová dne 9/3 1917.“ Dané věnování naznačuje odluku sester, která se potvrzuje ze záznamů z přelomu listopadu a prosince 1917, které jsou lokalizovány na území současné České republiky, totiž do Velkého Meziříčí. Konkrétní záznamy z Velkého Meziříčí se pak odkazují na „pensionát“ (č. 9, 19, 48), na „Světlu“ (č. 54, 58), nebo na obojí (č. 4), což nás vede k závěru, že majitelka památníku v danou dobu pobývala ve své vlasti, kde navštěvovala odbornou školu pro ženská povolání.²¹ Z Velkého Meziříčí pochází celkem 12 záznamů, z toho dva jsou od učitelek (č. 54 a 58). Je obtížné zjistit, jak dlouhou dobu pobyt ve Velkém Meziříčí

²¹ Současná Hotelová škola Světla a Střední odborná škola řemesel Velké Meziříčí.

trval. Záznamy jsou uvedeny v poměrně krátkém rozmezí od 21. listopadu do 1. prosince 1917, v roce 1918 však do památníku žádný záznam nepřibyl. K znovuoživení záznamů dochází teprve na počátku roku následujícího, kdy jsou zápisy opět umístěny na Balkánský poloostrov. K výše uvedenému je nutno ještě dodat, že studium v českých zemích nebylo pro chorvatské Čechy ničím neobvyklým ani v dalších letech, do roku 1918 se navíc stále jednalo o jeden stát.

Zkoumaný památník obsahuje celkem 58 záznamů, avšak někteří autoři se opakují, ať už s odstupem času (záznamy č. 26 a 27), anebo ve stejném období (č. 6 a 7, 13 a 14, 17 a 28), či dokonce dni (č. 5 a 22, č. 41 a 50), přičemž řazení záznamů nemuselo následovat hned za sebou. Celkem jsme tedy identifikovali 52 písařských rukou. Záznamy do památníku přibývaly nepravidelně. V roce 1919 se jednalo o devět záznamů, po absentujícím roce 1920 přibýly v roce 1921 dva záznamy a v roce 1922 osm záznamů. Rokem 1923 není datován opět ani jeden záznam, avšak v roce 1924 dochází k „znovuobjevení“ památníku, když zde nacházíme osmnáct nových záznamů (stejně jako v roce jeho založení). V dalších deseti letech přibýly již jen tři záznamy, a sice vždy po jednom záznamu v letech 1925, 1931 a 1935. Oživení památníku v roce 1924 nelze uspokojivě vysvětlit. Jedna třetina záznamů z toho roku je věnována od osob nesoucích příjmení Janota (Anna, Barbora, Amalka, Alois a Franci, tj. č. 12, 15, 16, 17 a 28, 53), přičemž všechny jsou datovány do února a obce Lipovec, pokud je místo uvedeno. V tomtéž měsíci přibývá druhý záznam od sestry majitelky památníku (č. 27). Ostatní záznamy nejsou nijak nápadné, objevují se v průběhu celého roku s lokalizací v Pakraci (č. 5, 21, 22), Sirači (č. 3, 20) či Prekopakře (č. 47), tedy v obcích od sebe vzdálených do patnácti kilometrů. Výjimkou je pouze záznam č. 57, který je umístěn do obce Obrež.²² Za naši pozornost pak stojí záznam č. 3, který je vepsán jistým Josefem, podle všeho životním partnerem majitelky památníku: „Tak se všechno k sobě pojí moje duše s Tvojí splývá, že máš svou duši moji a že Tvoje v mé se skrývá. Vroucně Tě milující Tvůj Josef. Sirač, 12/XI 1924“. Přestože je záznam datován až do listopadu, je možné, že navázání této známosti mohlo mít vliv na rozšíření sociální sítě, která v daném roce našla odraz také v památníkových záznamech.

Ve vztahu k časoprostorovému kontextu uvedme ještě, že záznamy z roku 1919 jsou vztaženy k obcím Pakrac (č. 6, 11, 18 a 46), Sirač (č. 8 a 49) a Horní Daruvar (č. 35 a 45), z roku 1921 k obci Sirač (č. 14), z roku 1922 k obcím Lipovec (č. 30, 37 a 38) a Daruvar (č. 52), z roku 1925 k obci Pančevo (č. 36)²³,

²² Pravděpodobně se jedná o obec v Koprivnicko-křiževcecké župě, severně od Záhřebu.

²³ Pravděpodobně se jedná o srbské město, které je centrem Jihobanátského okruhu.

a z let 1931 a 1935 k Záhřebu (č. 36 a 32). Převážně se tedy jednalo o obce v centru českého osídlení v Chorvatsku. Tři poslední záznamy představují určitou výjimku a měly pro majitelku památníku zřejmě zvláštní význam, neboť v uvedených letech již památník nebyl pravidelně distribuován, avšak tento smysl nám zůstává skryt.

3.3 Jazykový aspekt památníku

V raně novověkých památnících byla standardním jazykem latina, která „představovala doklad obvyklé (a žádoucí) intelektuální úrovně.“²⁴ Latina byla postupně doplňována němčinou, která se ve středoevropském prostoru prosadila v 18. století, a následně mateřskými jazyky. „Volba jazyka, jímž bylo věnování zapsáno, probíhala pod vlivem nejrůznějších okolností.“²⁵ V minulosti byl výběr jazyka motivován snahou prokázat odpovídající intelektuální zdatnost, současně však byl brán ohled na srozumitelnost pro majitele památníku, jakož i jeho ostatní čtenáře. Analyzovaný krajanský památník nese do určité míry prvky, které jsou typické pro památníky vedené při kavalírských cestách 16. století, a sice jednak obecně s ohledem na národní pestrost, která se odráží v užití jazyka, jednak ve vztahu k vlastní „kavalírské cestě“ majitelky památníku do Velkého Meziříčí.

Přestože je naprostá většina záznamů lokalizována do oblasti dnešního Chorvatska, s ohledem na tamější přítomnost krajanské komunity je více než čtyřicet záznamů napsáno v češtině. Čtrnáct záznamů je uvedeno v chorvatštině a jeden záznam kombinuje chorvatský zápis s českým věnováním (č. 40). Z lingvistického hlediska je zajímavý rovněž vliv chorvatštiny na českou gramatiku (č. 15): „Blaha pramen v sobe hová. Každí šlehetni člověk. To hlása kazda hvile nova, Ba i celi lidski věk. Na pamaku napsala. Barbora Janotova. 20. 2. 1924.“ Vedle toho nacházíme v krajanském památníku rovněž jeden záznam v němčině a jeden záznam v maďarštině. Bilingvnost typická pro daný prostor pak nachází odraz v tom, že týž autor vepsal do památníku dva záznamy v různých jazycích, chorvatsky a česky (č. 6 a 7), přičemž v tomto případě je navíc uvedeno, že se jedná o osobu ukrajinské národnosti, nebo chorvatsky a maďarsky (č. 41 a 50).

Za povšimnutí stojí rovněž (ne)přechylování ženských příjmení přidáním přípony *-ová*. Nacházíme zde jak české zápisy v chorvatské variantě příjmení (např. Viktora – č. 27, Hieber – č. 24), tak cizojazyčné záznamy

²⁴ RYANTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 291.

²⁵ Tamtéž, s. 251.

s „počestěným“ příjmením (např. Plockova – č. 36). Převažuje však varianta přechylování u záznamů v češtině.

Ve vztahu k předpokládanému rodnému příjmení majitelky památníku – Viktorová, rovněž uvedme, že s výjimkou její sestry jsou záznamy podepsané tímto příjmením, psány v chorvatštině (č. 35, 44 a 45). To nás vede k úvaze, že u příbuzných z otcovy strany převládla chorvatština jako mateřský jazyk. Informace o otci však v památníku zcela abscentují.

3.4 Obsahová stránka památníkových záznamů

„Klasický památníkový záznam je v podstatě modifikací či stručnou formou dopisu – a celý památník pak jakousi sbírkou těchto ‚dopisů‘, určených majiteli památníků; dopis i záznam jsou prostředkem i projevem komunikace mezi dvěma osobami, odesílatelem a adresátem, zapisovatelem a příjemcem, majitelem štambuchu.“²⁶ Zásadní rozdíl mezi památníkovým záznamem a dopisem pak spočívá ve skutečnosti, že dané záznamy nejsou intimními, ale veřejnými sděleními, a s tímto vědomím k nim bylo rovněž přistupováno. „S touto skutečností se přitom jednoznačně počítá a záznam díky tomu nabývá na dalších zajímavých rysech.“²⁷ Přirovnání k dopisům se nabízí jednak s ohledem na převažující textovou podobu záznamů, jednak v souvislosti s obvyklým členěním záznamu, tj. věnování, podpis, místo a datum zápisu. Prostřednictvím věnování, nejdůležitější a nejtypičtější částí památníkového záznamu, „navazoval a současně vyjadřoval autor záznamu svůj vztah“²⁸ k majiteli památníku. Typickou součástí záznamu první poloviny 20. století byla také tzv. deviza (motto či krátká sentence o několika slovech), nebo další textové příspěvky v podobě citátů z klasických děl, případně jiné průpovědky, přísloví a rčení.²⁹

Mezi nejčastější témata analyzovaných památníkových záznamů patřily lidské vlastnosti (zejména šlechtetnost): „Co šlechtí člověka není jeho kráva, ní bohatství, ní učenost, ale šlechtetná duše. Ta hledí mu z oka, ozývá se mu v hlase, jeví se v každém jeho skutku. Vzpomeňte si někdy na svou „kavalirku“ Hanču [?] Jirotkovou. Pakrac 13. XII. 1919“ (č. 18). Ve velkém počtu se setkáváme také se záznamy, kde je hlavním tématem vzpomínka jako taková: „Až někdy po letech, zrak váš zaleti sem budiš vám listek ten upomínkou

²⁶ Tamtéž, s. 248.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 249.

²⁹ Srov. RYANTOVÁ, M.: c. d., s. 107 a 280.

a pozdravem. K láskave upomínce na vaši Vás milující Theresie Hieber. Sirač 5/VII 1917“ (č. 24). Ojediněle se objevují vlastní záznamy spojené s láskou „Láska. Láska jenž celím srdcem chvěje. Radost působí i žal. Hřeje páli studi bodá. Zná ji žebrák jako král. V upřímnou upomínku své milé Maře napsal odany přítel [?]. Pakrac, 1/XI 1924“ (č. 21), s přátelstvím: „Ein Herc das Freundschaft hast, Braucht gar nicht fil zu Schreiben; Es spricht ein Wort, das heist: Wir vollen Freunden bleiben! Emilije Felgenhauer. Sirač 29/X 924“ (č. 20), s Bohem: „S Bohem začny v každy době práce podaři se tobě. V Sirači dne 2/8 1917 Tvá matka“ (č. 2), s životní cestou: „Když svět tak cize na Tě zíra a život břemenem se stal, když duši k zoufalství bol svírá, mlč, trp a hrdě světem kráčeš dál. V upomínku vepsala Milča Sedralová, v penzionátě 21/11 1917“, s pomíjivostí: „Všechno se ku konci svému na tom světě sklaňi, ctnost jen Bohu zasvěcena věčnem a trvaňi! Na milou upomínku napsala Amalka Janotova. V Lipovci 20/2 1924“ (č. 16) či se smrtí: „Z lásky velkích slasti moře zbývá jenom blouznění. Z bolesti jen trpke hoře z rozkoše jen trápení. Přátelske však upomínky i nad hrobem lahodí. A za poslední hodinky do raje nás sprovedí. Na památku ze dne 12teho února 1924. Alois Janota“ (č. 28). Poměrně oblíbené je rovněž využití citátů od nejrozličnějších autorů, převážně českých³⁰ nebo v českých překladech,³¹ celkem u 12 záznamů.

Obecně se uvádí, že „na rozdíl od památníků vzdělaných elit raného novověku přinesl čas industrializace pokles intelektuálních nároků na obsah památníků.“³² Dané tvrzení souvisí především s faktem, že mnohem více převládá určitá šablonovitost (v důsledku existence opakovaně vydávaných příruček citátů a sentencí), s níž se vytrácejí formulace nesoucí osobní (soukromý) význam i vlastní básnické pokusy autorů záznamů.³³ Uvádění citací z klasických děl není zárukou toho, že by autoři záznamu byli s daným dílem obeznámeni. Na druhou stranu se objevují jména v současnosti méně známá, tehdy však v českém prostoru oblíbená, uvedme například Irmu Geisslovou.

Oproti současným dětským památníkům s naprostou převahou obrazových záznamů, byly v minulosti ilustrace spíše ojedinělé, případně se jednalo o erbovní znamení. Ve zkoumaném památníku z první poloviny 20. století nacházíme pouze devět ilustrací, přičemž některé z nich mají pouze doplňkový charakter (č. 30, 34 a 38), jiným je věnována většina strany, přičemž je uvedeno již pouze věnování (č. 7, 37 a 45), nebo je obsažena také sentence (č. 41 a 52), případně je text součástí obrazového vyjádření (č. 28). Co do námětu

³⁰ Například Jaroslav Vrchlický, Jan Neruda, Svatopluk Čech, K. V. Červinka, František Kvapil.

³¹ Například Honoré de Balzac.

³² BARTEČEK, I.: *c. d.*, s. 27.

³³ RYANTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 405.

obrazových příspěvků jsou nejčastěji zastoupeny přírodní scenérie s lidskými staveními (č. 7, 30, 37, 41 a 45) a květiny (č. 34, 38 a 52). V jednom případě je nakreslen pomník (ve vazbě na text související se smrtí, č. 28). Z hlediska materiálu byla použita tužka (č. 7, 28 a 37), akvarelové barvy (č. 30, 34, 38, 45 a 52) nebo černá tuš (č. 41). Skutečnost, že se jednotlivé náměty opakovaly a vzájemně prolínaly, je dána samou podstatou památníků a s jejich fluktuací mezi přispěvateli. Do značné míry „jsou tak výrazem ‚kolektivní mentality‘. (...) Právě to je důkazem, že památníky plnily integrující funkci“.³⁴

Jak jsme uvedli výše, od konce 19. století se památníky stávají doménou školní mládeže, zejména dívek. Přestože chlapci patří k majitelům památníků podstatně méně, obvykle se vyskytují alespoň jako autoři památníkových záznamů, byť ve srovnání s ženskou částí populace je to rovněž menší část. V námi zkoumaném památníku, bereme-li do úvahy čitelné podpisy, jsou muži zastoupeni u devíti záznamů. Co do tematického zaměření nelze v komparaci s věnováními od žen vysledovat žádné zvláštnosti. Za povšimnutí však stojí skutečnost, že čtyři z těchto záznamů jsou doprovázeny obrazovým ztvárněním, jichž je v památníku celkem pouze devět.

4 Závěr

Cílem studie byla analýza krajanského památníku z první poloviny 20. století, a to z několika hledisek: motivace založení, časoprostorový kontext, jazyková a obsahová stránka. Na základě jednotlivých záznamů v památníku jsme pak identifikovali jeho majitelku a sociální vztahy, které v jejím životě hrály (minimálně) mezi lety 1917 a 1935 významnou roli. Zkoumaný památník je dokladem multikulturního a multilingvního prostoru, svědectvím o přítomnosti Čechů nejen na Daruvarsku, do velké míry tedy odráží situaci krajanské komunity v Chorvatsku v inkriminované době. Obsahuje současně vazbu na českou vlast a trvající kontakty s ní, v daném případě skrze studium ve Velkém Meziříčí.

Jsmo si vědomi, že ke komplexnímu rozboru památníku schází srovnání s dalšími obdobnými rukopisy, nicméně jedná se o jediný dokument tohoto typu, který je v Archivu české menšiny při Svazu Čechů v Republice Chorvatsku uložen. Pokud zůstaly jiné památníky z této doby zachovány, pak jsou součástí osobních archivů chorvatských Čechů. Tato skutečnost může být podnětem pro další výzkumné aktivity.

³⁴ Tamtéž, s. 314.

RESUMÉ

*V UPOMÍNKU ČECHŮ V CHORVATSKU:
ANALÝZA KRAJANSKÉHO PAMÁTNÍKU Z POČÁTKU 20. STOLETÍ*

Češi v Chorvatsku představují největší krajanskou komunitu v jihovýchodní Evropě, proto je jí věnována pozornost řady badatelů. Dosud však zcela chybí vyčerpání archivních pramenů, včetně pramenů osobní povahy. Analýza krajanského památníku z první poloviny 20. století, která je předmětem této studie, je tedy první snahou v tomto směru. Zaměřujeme se na dílčí aspekty (identifikační a významové, časoprostorové, jazykové a obsahové), které pojednáváme z hlediska dlouhého času (tj. dle zvyklostí napříč staletími) v komparaci s jejich konkrétním odrazem v analyzovaném rukopisu. Na základě jednotlivých záznamů jsme identifikovali jeho majitelku a její sociální vztahy, které v jejím životě hrály (minimálně) mezi lety 1917 a 1935 významnou roli. Zkoumaný památník do velké míry odráží situaci krajanské komunity v Chorvatsku v inkriminované době. Je dokladem multikulturního a multilingvního prostoru, současně však dokladem přítomnosti Čechů nejen na Daruvarsku.

Klíčová slova: Češi v cizině, Chorvatsko, památník, obsahová analýza, identita

SUMMARY

*IN MEMORY OF THE CZECHS IN CROATIA.
ANALYSIS OF A COMPATRIOT MEMORIAL FROM THE BEGINNING
OF THE 20TH CENTURY*

The Czechs in Croatia represent the biggest compatriot community in south-eastern Europe, thus many scientists take an interest in this topic. Nevertheless, there is a lack of research concerning archival sources, including ego-documents. The analysis of a compatriot memorial from the first half of the 20th century, of which this case study is about, is, therefore, the first attempt of its kind. It deals with constituent aspects (identifying and semantic, space-time based, linguistic and subject matter), which are examined through the length of long history (that is traditions across

centuries) in the comparison to its specific image in the analysed source. According to individual records, we identified its owner and her social relations, which were crucial in her life in the period of 1917–1935. The analysed memorial mirrors the situation in the compatriot community in Croatia in the period. It is a prove of multicultural and multilinguistic space, as well as the prove of Czech presence not only in the region of Daruvar.

Keywords: Czechs abroad, Croatia, memorial, content analysis, identity

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. et Bc. Jana Kočí
Voskovcova 6
779 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: jana.koci@upol.cz

Mgr. Václav Kočí
Mlýnská 67
747 28 Štěpánkovice
Česká republika
e-mail: vaclav.koci01@upol.cz